

ISBN 978-966-551-310-0

Філософія і політологія в контексті сучасної культури

социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М. : Когито-Центр, 2001. – 569 с.

2. Дюркгейм, Э. Самоубийство [Текст] / Э. Дюркгейм // Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М. : Когито-Центр, 2001. – 569 с.

3. Фрейд, З. Печаль и меланхолия [Текст] / З. Фрейд // Интерес к психоанализу. – Минск : ООО «Попурри», 2004. – 592 с.

Надійшла до редколегії 05.01.11

УДК 141.319

О. В. Пономаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФЕНОМЕН ДИВА У «КІЄВО-ПЕЧЕРСЬКОМУ ПАТЕРИКУ»

Розглядаються онтологічні аспекти відображені у «Києво-Печерському Патерику» див, символічним проявом яких слугують феномени вогню і світла.

Ключові слова: вогонь, символ, образ, метафізика світла, Бог.

Рассматриваются онтологические аспекты нашедших отражение в «Киево-Печерском Патерике» чудес, символическим проявлением которых служат феномены огня и света.

Ключевые слова: огонь, символ, образ, метафизика света, Бог.

The article deals with the ontological aspects of the miracle, portrayed in the Kiev-Pecherskiy «Jives of Holy Fathers». The symbolic displays of these aspects are considered to be the phenomenon of the fire and light.

Keywords: fire, symbol, image, metaphysics of light, God.

Києво-Печерська лавра є найстарішим та найславнішим монастирем на Русі, святым місцем, у якому розгорталася життєдіяльність його подвижників. Так, Ближні і Дальні печери Києво-Печерської лаври зберігають моші 180 святих. На жаль, на сьогодні втрачені імена багатьох з них та відомості про їх життєві подвиги, у тому числі – про ті дива, свідками та активними учасниками яких вони були. Інформація ж, якою ми володіємо, міститься у вітчизняній житійній літературі і, передусім, у пам'ятці української культури – «Києво-Печерському Патерику». Ця перлина є збіркою оповідей про заснування монастиря, про життєдіяльність понад тридцяти найвизначніших його подвижників, що усвідомлювали велику людську відповідальність перед Богом та іншими людьми. Зазначене усвідомлення наслідком своїм мало той подвиг святості, який ці

Особистості, створені за Образом і Подобою Бога, здійснили у своєму Житті, ставши моральним взірцем для наслідування, чи авторитетом. А як зазначив відомий французький учений Ж. Ле Гофф, авторитети керували духовним та інтелектуальним життям Середньовіччя, відіграючи вирішальну роль в усіх сферах [5, с. 304].

Століття промайнули, але і в наш час, коли не припиняються пошуки ціннісних орієнтацій, стимульовані різноманітними кризами, звернення до «Києво-Печерського Патерика» є надзвичайно актуальним, оскільки люди завжди прагнуть Світла, Краси, того, значущість чого не зрівняно перебільшує значущість скроминущого людського життя. Йдеться про той сенс, який криється у таємниці самого буття, час від часу проблискуючи яскравим сльвом, прояви якого розгортаються у двох площинах: 1) онтологічні – наочні дива; 2) гносеологічні – проблиски свідомості, що висвітлюють істину.

Безумовно, з давніх-давен «Києво-Печерський Патерик» переважав у полі зору дослідників, що обумовлено його значущістю. Справа у тому, що даний твір є втіленням того образу святості, який, за влучним визначенням В. С. Горського, став «своєрідним підсумком становлення морального ідеалу Давньої Русі» [3, с. 126], сутнісним орієнтиром у розумінні категорії святості в східнослов'янській культурі. При цьому слід відзначити, що у Патерику наочно представлений складний процес набуття святості. Іншими словами, показано самостановлення, самовдосконалення людини на пляху до Бога.

На значенні Патерика в історії української культури наголосував М. Грушевський, на думку якого, він є «золота книга» українського письменного народу. До дослідження «Києво-Печерського Патерика» зверталися М. Вікторова, Л. Ольшевська, Ю. Ісіченко та ін. Однак внаслідок невичерпної глибини твору є доречним постійне повернення до його дослідження, адже вдумливе прочитання відкриває все нові й нові граничі морального ідеалу, авторитету, до якого прагне у своєму житті кожна не байдужа до оточуючого її світу й до самої себе людина, націлена на самовдосконалення. При цьому тут слід наголосити на тому, що у добу Середньовіччя поряд з авторитетом значуща роль належала диву, на чому, діре, також акцентував увагу Ж. Ле Гофф, зазначаючи, що і авторитет, і диво володіли надзвичайною силою доведення, під впливом якої перебувала свідомість тогодчасної людини.

Дана стаття якраз і присвячена аналізу феномена дива на матеріалі «Києво-Печерського Патерика» з метою усвідомлення смислової наповненості зазначеного феномена та його значущості у житті людини. Дані мета обумовила постановку наступних завдань: 1) з'ясувати сутність філософської категорії дива та її узгодженість з категорією символу; 2) проаналізувати дива, відображені у «Києво-Печерському Патерику», виявивши їх глибинний філософський зміст; 3) зробити висновки.

У «Філософському енциклопедичному словнику» 1998 р. читаємо наступне визначення: «Чудо (лат. miraculum) – необычное

бутись, которое трудно объяснить, противоречащее естественно-му ходу вещей и приписываемое верующими людьми вмешательству сверхъестественных сил (Бога). Согласно взглядам католической церкви, чудо не нарушает целостности метафизических и не изменяет физических принципов, но в определенных случаях их действие ограничивается Богом благодаря его всесилию. Возможность чуда вытекает из контингентности сущего и из чисто физической, но отнюдь не метафизической необходимости его существования и определенности бытия» [6, с. 515].

Іншими словами, диво онтологічно можливе, а його наявність суперечила законам логіки і розуму, принаймні, у добу середньовіччя. Більш того, дива навіть слугували предметом наукових досліджень. Так, об'єктами здивування й дослідження виступали небесні затемнення, землетруси, комети тощо. Незвичайне, надзвичайне, надприродне приваблювало свою таємницею. У свою чергу, дивом органічно пов'язувалася святість.

Важливий момент полягає у тому, що святість за своєю природою є винятковою. Звідси, логічним є те, що винятковість, надзвичайність, у свою чергу, можна довести саме дивом. Поєднання святості та дива свідчить, на думку Ж. Ле Гоффа, про зустріч народної традиції і доктрини церкви. Французький вчений розгорнуто обґрунтует свою позицію історичними фактами: «Когда с конца XII в. патерик стал претендовать на исключительное право канонизации святых, которых раньше причисляли к таковым «волей народа» (voix populi), то они провозгласили совершение чудес одним из обязательных условий для признания святости. Когда в начале XIV в. парламентировалась процедура канонизации, в нее включили обязательное требование наличия специальных записей о чудесах, сочиненных кандидатом: *capitula miraculorum*» [5, с. 306].

У зазначеному контексті аналіз див, свідками та учасниками виступили святі подвижники Києво-Печерської лаври, набули нового глибокого змісту. Стас зрозумілішим значення Патерика у добу Середньовіччя. При цьому важливим є те, що прояви дива, фіксовані у «Києво-Печерському Патерику», як правило, пов'язані зі світлоносними, у тому числі вогнеподібними, образами – безпосередньо Світлом та вогнем.

Не випадково В.С. Горський акцентує нашу увагу на такій відмінній особливості Патерика, як опис не тільки житті святих, проявленіх вірою, але й – святих місць, що випромінюють своє Божественне світло, бо це є «пункти іdealного світу, розташовані по всій землі» [3, с. 145]. Таким втіленням іdealного світу на землі є еакральний центр Києво-Печерського монастиря, головний його храм – собор Успіння Богородиці. Сутність іdealного, святого на землі полягає у його безпосередній причетності до Божественного світу. І Патерик містить обґрунтування святості собору, розповідаючи про дива, що є свідоцтвом Божої ініціативи у виборі просторового місця для його спорудження.

Патерик розповідає, як Бог, що обрав святого Антонія своїм посередником у виборі місця для храму, трьома дивами позначає останнє (кожна з трьох молитов святого супроводжується дивом):

- 1) всюди була роса, а святе місце – сухе, як просив Антоній;
- 2) всюди було сухо, а у святому місці – роса, як просив Антоній;
- 3) безпосередньо Власне Боже знамення: «... впав вогонь із небес та спалив усі дерева й хащі, висушив росу і утворив видолинок, подібний до рова» [4, с. 14].

Порівнямо свідчення з житія Антонія з відомостями про диво вибору цього святого місця з житія Теодосія: «... з'являвся вогняний стовп від землі до небес, а іноді – як хмара, іноді ж як дуга від верху цієї церкви на те місце; часто й ікона переходила – ангели переносили її на вибране місце» [4, с. 14].

Як бачимо, в обох житіях центральним дивовижним образом виступає небесний вогонь чи-то у вигляді вогняного стовпу, чи-то вогняної дуги. Логічно тут припустити, що вогняні знамення, послані Богом, є нічим іншим, як самим процесом Богоявленисті, бо Бог – це Світло і це Вогонь. Це усвідомлювали і оповідачі «Києво-Печерського Патерика», у якому читаємо наступне резюме стосовно будівництва Богородичної церкви: Що «будівничий, і автор, і художник, і творець – Бог, котрый вогнем свого божества спалив тлінні речі, дерева і гори і вирівняв шлях до дому своєї Матері для перенесення своїх рабів» [4, с. 15]. При цьому у Патерiku висвітлено, яким чином у будівництві собору Успіння Богородиці приймала участь кожна з іпостасей триединого християнського Бога: «Отець із висот благословив її росою, і вогняним стовпом, і світлою хмарою. Син подарував мірку свого пояса...; Святий же Дух вогнем нематеріальним яму викопав на закладання підвалин...» [4, с. 15].

Важливим тут є наголос на нематеріальноті вогню, що є атрибутом Святого Духу як іпостасі Бога, тобто – атрибутом самого Бога. Цей вогонь може спалювати, знищувати, подібно до вогню природного, але саме в силу своєї нематеріальноті він може і не зачипати тілесну оболонку людини, яка виходить з його тенет неушкодженою, що й є дивом, явленням Богом. Приклад такого дива має місце у «Києво-Печерському Патерiku». Так, не зачепив вогонь руйнівний преподобного отця Теодора під час тортуру за наказом князя-грошолюбця, навченого дияволом: «... посеред полум'я пробував він, наче в росі, так що вогонь не торкнувся і його волосся усіченою, що й згадаймо біблійну історію про сянці» [4, с. 168] (для порівняння згадаймо біблійну історію про сянці Навуходоносора).

Цікавим для порівняння з вищеведеним прикладом є інший факт, викладений у Патерiku. Мова йде про дію пекельного вогню, посланого дияволом для випробування сил блаженного Іоана Затворника. У боротьбі за душу багатотерпеливого Іоана наслав диявол полум'я, від якого затріщали кости й скорчилися жили на його ногах, а потім лютого змія, що обпалив його волосся – не здався блажений, не піддався дияволовим тортурам, а звернувся до Бога

і молитвою у ніч Воскресіння Христова, зокрема з проханням у Його Іого «Божої близнаки» – зброї проти ворога людського. Почув Бог свого раба, і надав йому допомогу, явивши дива своєї Сили і Слави:

1) явив таку бажану Йоаном близнаку, від якої зник змій той назавжди з життя блаженого – перша допомога, милість Божа;

2) наче сонце, осяяло преподобного світло божественне і почув він глас Божий, що пояснив йому мету такого випробування Божого – очищення на штальт того, яким очищується золото у вогні – роз'яснення Боже;

3) нарешті, повідав блаженний третє диво – набуття святості від Бога: «І зійшло на мене світло невимовне, що в ньому й нині перебуваю. І не потрібно мені свічки ані вночі, ані вдень. Ті, хто до мене приходить, усі достойні насичуються тим світлом, і явно постає перед їхнім зором утіха, бо ж явно розсвітлюється ніч заради надії на світло прийдешності» [4, с. 143].

Таким чином, ми потрапляємо з фізичної площини явлення Божественного Світла у площину метафізичну – набуття просвітлення, чи святості. Звідси, органічним є те, що святий у Патерiku йменується світилом, світильником. Зазначені визначення несуть на собі надзвичайно глибоке смислове навантаження: святий випромінює з самого себе світло, яке зцілює прийдешніх до нього – фізично, душевно і духовно. Наприклад, Божий чоловік, святий Теодосій являв собою «видиме світило у мірі, що засіяло всім ченциям і смиренням, і послухом» [4, с. 50], розганяючи молитвою й постом пітьму, наслану бісами. При цьому щодо Теодосія слід зачікати, що усе його життя з самого народження супроводжували дива Божі, бо Дух Святий замолоду зійшов на нього, і засяяв він як рання пресвітла зірница, для насичення світлом від якої всі тягнулися. Адже змолоду паляв святий Теодосій Божественною любов'ю, що зайнялася в ньому від Слова Божого, і був він поривом Божим охоплений. У Патерiku наголошується на тому, що Теодосій і подібні до нього Божі Угодники є передоднем пришестя Христа – Сонця праведного. Навіть над монастирем, де мешкав Теодосій, Софоній, ігумен монастиря святого архангела Михаїла, темною ніччю бачив світло – світло Теодосія, преподобного мужа, що сяйвом своїм просвітлював свій монастир. При цьому свідками зачленованого сяйва було багато інших людей.

За свою природою диво символічне, тому й викликає різні тлумачення, в яких реалізуються, між іншим, творчі настанови людей. Домінуючим чинником у складній системі функцій символізму, утвореній з тлумачення й творчості, виступає полярність, що об'єднує дві світи – фізичний і метафізичний. У свою чергу, французький учений М. Сонье, відомий дослідник символів, функцією символів вважає узагальнене вираження *науки про дива*. З його точки зору, символи у незмінній формі демонструють людям все, що було, і все, що буде. І дива ці у переважній більшості знаходили свій прояв у світових символах, про що й свідчить попередній аналіз.

Символіка світла, що джерелом своїм має найглибші шари міфології (східної та античної), а у християнстві отримала особливе естетичне значення, є прикладом символіки умоглядної (абстрактної). Краса сприймалася як заспокійливе світло. Краса-світло стає у християнській культурі фундаментальним чинником розбудови духовного, фізичного, художнього та інших світів, втіливши у вітражах, мозаїках, окладах ікон тощо. При цьому слід відзначити, що у площині «краса – світло» взірцем виступав середньовічний святий. Не випадково А. Вое наго-лошував на тому, що святий – це істота зі світла. Взагалі, святі, що продовжили справу мучеників перших віків християнства, вважалися своєрідними «атлетами Христа», які, подібно до Христа, поклали своє життя на благо інших.

В цілому, на мій погляд, найголовніше полягає у тому, щоб мислити символами, тобто постійно відкривати нові значення. Цей процес – мислення символами – вважався священою дією, оскільки йшлося про проникнення, принаймні, його спробу, у той прихованій, істинний, вічний, рятівний світ, який був священим. За термінологією Платона, мова йшла про проникнення у світ ідей, який, за А. Августином, що пристосував платонізм для розбудови християнської теології, є нічим іншим, як думками Бога.

Висновок. Аналіз «Києво-Печерського Патерика» дає можливість зрозуміти диво як свідоцтво наявності та близькості світу трансцендентного, осянення якого під силу кожному, хто набув святості у земному житті своїми вчинками. Йдеться про диво, що відкривається душі, серцю і свідомості, очищених і просвітлених моральними вчинками, відкритих трансцендентному, впущеному в них. Мова йде про Особистості, які свою любов'ю до Бога подолали морок, пітьму, набули світла, яке випромінювали для / на інших. Окрім того, Божі дива являються і звичайним людям з метою їх навернення.

Перспективи. Дані статті послугує підґрунтам для подальшого дослідження метафізики світла, поширеної у християнському світобаченні, зокрема в українській філософській думці Середньовіччя.

Бібліографічні посилання

1. Біблія, книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические [Текст]. – М., 1998.
2. Горський В. С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII – середина XIII ст.) [Текст] / В. С. Горський. – К., 1993. – 163 с.
3. Горський В. С. Святі Київської Русі [Текст] / В. С. Горський. – К.: Абрис, 1994. – 176 с.
4. Києво-Печерський Патерик [Текст]. – Львів, 2001. – 192 с.
5. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Запада [Текст] / Ж. Ле Гофф. – М. : Прогрес, Прогрес-Академія, 1992. – 376 с.

6. Філософский энциклопедический словарь [Текст] / Под ред. А. А. Грицанова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 576 с.

Надійшла до редколегії 19.01.11

УДК 1(091)

Т. С. Попад'їна

Національна металургійна академія України

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В ФІЛОСОФІЇ І. О. ІЛ'ЇНА

Аналізуються підходи І. О. Ільїна до філософії правової освіти та виховання, його оцінка значення розвиненої правосвідомості у забезпеченні правопорядку у державі

Ключові слова: право, правова освіта, правосвідомість.

Анализируются подходы И. А. Ильина к философии правового образования и воспитания, его оценка роли развитого правосознания в поддержании правопорядка в государстве.

Ключевые слова: право, правовое образование, правосознание

The article analyzes Ilyin's approach to the philosophy of legal education and training and his assessment of the significance of developed sense of justice in maintaining law and order in a state.

Keywords: law, legal education, sense of justice.

Актуальність теми та постановка проблеми. Ще ніколи раніше інформація та освіта не були настільки доступними як на початку ХХІ століття. ООН одним із своїх програмних завдань визначає забезпечення до 2015 р. можливості отримання початкової школи освіти кожною дитиною світу, рівень грамотності мешканців країн Європи сьогодні становить 100%. Усвідомлення переваг освіти для будь-якого суспільства призводить до того, що освіта починає розглядатися як «стратегічно важлива сфера життя суспільства. Фактор розвитку нації та поглиблення її інтелектуального потенціалу є гарантією її самостійності та міжнародної конкурентоздатності» [2, с.191].

Концепція громадянської освіти визнана ефективною в Європі та США, набирає популярності і в Україні. Необхідність отримувати спеціальні навички тільки для того, щоб бути успішним активним громадянином держави означає, що суспільні відносини характеризуються значним ступенем складності та незрозумілості. Разом із тим, отримання громадянської освіти неможливе без освіти правової, без виховання належного рівня правосвідомості, уміння проактивно сприймати та критично оцінювати політико-правові